

Koeru Keskkool

JUUNIKÜÜDITAMINE 1941. AASTAL

Uurimistöö

Autor: Kati Karu, 11. klass

Juhendaja: õp. Tiiu Uljas

Koeru 2012

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	3
1. POLIITILISED OLUD 1939 – 1941. aastal	4
2. KÜÜDITAMINE EESTIS 1941. AASTAL	6
2.1. Alusdokumendid ja juhtimine	6
2.2. Küüditamise läbiviimine	7
2.3. Küüditamise läbiviimise probleemid	8
2.4. Andmete kogumine	9
3. 14. JUUNI 1941. AASTAL VÄINJÄRVE VALLAS	11
4. ÜLO AASA MÄLESTUSED	13
4.1. Äraviimine	13
4.2. Teekond tundmatusse	13
4.3. Uus elukoht Sbornoje	15
4.4. Elu külas	16
4.5. Tagasi kodus	18
KOKKUVÕTE	19
LISA 1. VÄINJÄRVE VALLAST 1941. AASTA SIBERISSE KÜÜDITATUD	20
LISA 2. JUUNIKÜÜDITAMINE KAREDA VALLAS	22
KASUTATUD KIRJANDUS	23

SISSEJUHATUS

Käesolev uurimistöö käsitleb 14. juuni 1941. aasta juuniküüditamist, millest on juba möödas rohkem kui seitsekümmend aastat. Valisin selle teema, kuna mind huvitas, miks toimus juuniküüditamine, mis küüditatudega edasi juhtus, kuidas küüditamine toimus. Selleks tuli otsida erinevaid raamatuid ja interneti lehekülgi juuniküüditamise kohta.

Uurimistöö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis annan ma ülevaate, mis toimus mujal maailmas, kui NSVL hakkas Eestit okupeerima. Teises peatükis räägin küüditamisest Eestis 1941. aastal. Kirjutan sellest, kes viis küüditamise operatsiooni ellu, mis juhtus kodudest viidud inimestega, milline oli nende saatus. Kolmandas peatükis räägitakse kannatustest, mis algasid 14. juunil 1941. aastal Väinjärve valla rahvale ning lõpuks kolmanda peatüki lõpus puudutan põgusalt inimeste küüditamist Väinjärve ja Kareda vallast. Neljas peatükk räägib Ülo Aasa, kes oli tol korral üheteiskümneaastane, küüditamisest ja tema elust kaugel Siberis. Selles osas toetun eelkõige ta lapselapse Janika Allingu poolt kirjapandule.

1. POLIITILISED OLUD 1939. – 1941. aastal

1. septembril 1939. aastal algas Teine Maailmasõda. 1940. aasta kevadel hakkas sõda kiirelt laienema. Aprillis okupeerisid sakslased Taani ja ründasid Norrat. Mais alustasid sakslased pealetungi läänेरindel. Kiiresti hõivati Belgia, Holland ja Luksemburg ning murti läbi prantslaste kaitsest. Inglaste ekspeditsioonijõud paisati mere taha tagasi ning 14. juunil langes Pariis (Vahtre, 2004, lk 236, 241).

Aega, mil kogu maailm hinge kinni pidades jälgis Prantsusmaa purustamist, kasutas Nõukogude Liit Balti riikide allutamiseks. Pariisi hõivamise päeval esitati Leedule, kaks päeva hiljem, 16. juunil, Lätile ja Eestile ultimaatum. Ultimaatumite sisu oli ühesugune. Neis süüdistati Balti riikide valitsusi vastastikuse abistamise lepingu rikkumises ja nõuti „pakti ausalt täitva valitsuse“ moodustamist ning täiendavate Punaarmee üksuste laskmist maale. Rahvusvahelise õiguse kohaselt oli ultimaatumil näol tegu agressiooniaktiga (Vahtre, 2004, lk 241 – 242).

Eesti, Läti ja Leedu valikuvõimalused olid selleks ajaks juba üsna ahtad, et mitte öelda olematud. Eesti oli blokeeritud nii maalt kui merelt. 14. juunil oli Nõukogude lennuvägi Keri saare juures karistamatult alla tulistanud Helsingisse suunduva reisilennuki. Lisaks ähvardasid Eesti linna, külasid, teid ja sildu baasides asuvad väed. Abi polnud loota kelleltki ja ultimaatumile vastamiseks oli antud vaid 8 tundi (Vahtre, 2004, lk 242).

Isegi täiesti lootusetus olukorras leidis inimesi, kes mõistsid, et ajaloolise tõe huvides, mis tulevikus võib väga oluliseks osutuda, tuleks vähemalt sümboolseltki vastu hakata. President Konstatin Päts keeldus endiselt Nõukogude Liidule vastu hakata ja lasi teatada, et Nõukogude Liidu tingimused võetakse vastu. Tegelikult oli punavägi selleks ajaks juba alustanud sissetungi, nii et Narva neid vastu võtma sõitnud kaitseväge ülemjuhataja Laidoner kohtas Punaarmeed juba Jõhvis. Sihtkohta jõudnud, pidi Laidoner alistuma nii nimetatud „Narva diktaadile“. Okupantide nõudel allkirjastas ta käskkirja, millega keelati ära igasugused rahvakogunemised ja meeleavaldused ning kästi Kaitseliidul relvad ära anda. Eesti sõjaväel

tuli kiiremas korras kasarmutest välja kolida, et sissetungijatele ruumi teha. 17. juunil okupeeriti Eesti lõplikult umbes 80 000 punaväelase poolt (Vahtre, 2004, lk 242).

Juunipöörde käigus vahetati välja Eesti Vabariigi valitsus ja riigiparaat, saadeti laiali Riigikogu ning kuulutati välja ennetähtaegsed valimised. Puhtnõukogulikul moel moodustasid uue parlamendi koosseisu NSV Liidule sobivad isikud, kes muutsid Eesti Vabariigi nime Eesti NSV-ks. Korraldati ümber riigi juhtimisstruktuurid, võeti vastu uued seadused, riigistati majandus ning asuti haridust ja kultuuri reformima. Kommunistlik Partei sai otsutavaks jõuks ühiskonnas. Eesti inkorporeeriti Nõukogude Liidu koosseisu. Kõik see tähendas senise elu täielikku ümberkorraldamist, elatustaseme järsku langust ja ulatuslikke repressioone (Pajur, Tannberg, 2006, lk 79 – 80).

Massiline vägivald oli NSV Liidus edukalt läbiproovitud meetod, mis sundis muutustega kohanema. Võimu kindlustamiseks tuli rahvast hävitada ja nõrgestada arreteerimiste, hukkamiste, küüditamiste kaudu. See toimus alates ühiskondlikult aktiivsematest gruppidest kuni tavaliste inimesteni (Eestlase küüditamine, 2004, lk 15).

Sõja algus tõi kaasa repressioonide karmistumise. Algas massiline arreteerimiste laine. Osa vahistatuid lasti maha. Annekteeritud Eestis plaaniti läbi viia mitu küüditamislainet. 1941. aasta küüditamistest oli keskne juuniküüditamine ehk sama aasta maikuus algatuse saanud ning 13. – 14. juunil korraldatud massioperatsioon, millele lisandus nn järelküüditamine juulikuu alguses Lääne – Eesti saartelt (Kommunistlike režiimide kuritegudest. Õppematerjal, 2009, lk. 64).

Sarnaseid repressioone viidi korraga läbi kõigis kolmes Balti riigis. Need olid mõeldud juba ettevalmistuseks peatselt algavale sõjale Saksamaale – hirmutamaks eestlasi, lätlasi ja leedulasi võimalike vastuhakkude eest (Adamson, Karjahärm, 2004, lk 234).

2. KÜÜDITAMINE EESTIS 1941. AASTAL

2.1. Alusdokumendid ja juhtimine

Juuniküüditamine oli esimene massirepressioon, mis Eestit tabas. Ühe ööga võeti kinni ja saadeti välja umbes 10000. Küüditamised olid elanike väljasaatmised ja sunniviisilised ümberasustamised, seega inimsusevastased kuriteod, mida valmistati hoolikalt ette. Otsuse nõukogude pruugis väljasaatmise kohta tegi NSV Liidu juhtkond 1941. aastal.

Väljasaatmise üheks oluliseks alusdokumendiks peetakse ÜK(b)P KK ja NSVL RKN täiesti salajast määrust „Meetmetest Leedu, Läti ja Eesti NSV puhastamiseks nõukogudevastastest, kriminaalsest ja sotsiaalselt ohtlikust elemendist.“, millega pandi paika poliitika põhimõtted (Kommunistlike režiimide kuritegudest. Õppematerjal, 2009, lk 130)

Küüditamisoperatsiooniks käsu andis Nõukogude Liidu juhtkond mais 1941. Selle täitmiseks peavad ajaloolased NSV Liidu NKGB rahvakomissari asetäitja Ivan Serovi instruksiooni 16. maist – 4. juunini Leedust, Lätist ja Eestist nõukogudevastase elemendi väljasaatmise operatsiooni läbiviimise korra kohta (Kommunistlike režiimide kuritegudest. Õppematerjal, 2009, lk 130).

4. juunist 1941 on pärit ENSV NKGB ja NKVD rahvakomissaride ühiskäskkiri kohalike küüditamisstaapide - „maakondlike troikade“ moodustamiseks. Maakondlike troikade ülesanne oli küüditamisoperatsiooni ettevalmistamine, sealhulgas küüditavate isikute kindlaksmääramine ja läbiviimise juhtimine maakonnas (Kommunistlike režiimide kuritegudest. Õppematerjal, 2009, lk 130).

Eestis andis küüditamise korraldamiseks 4. juunil 1941. aastal ühiskäskkirja välja Eesti NSV NKGB rahvakomissar Boris Kumm ja Eesti NSV NKVD rahvakomissar Andres Murro. Selle käskkirjaga määrati kohalike küüditamisstaapide koosseisud ja nende ülesanded ning maakondadesse abiks komandeeritavad Eesti NSV NKGB keskaparaadi töötajad. Vabariiklikul tasandil juhtis operatsiooni operatiivstaap, mille eesotsas oli rahvakomissar

Boris Kumm, liikmed olid rahvakomissar Andres Murro, Kummi asetäitja Aleksei Škurin ja Venjamin Gulst, ENSV NKGB 2. osakonna ülem Rudolf James ning staabi sekretär oli ENSV NKGB sekretariaadi ülem Gavrilevitš (Kommunistlike režiimide keeritegudest õppematerjal, 2009, lk 130 – 131).

Maakondlike troikade ülesanne oli küüditamisoperatsioon ette valmistada ja seda juhtida:

1. vormistada küüditavate isikute arvestustoimikud. Iga küüditava perekonna kohta koostati arvestustoimik;
2. koostada operatsioon plaan;
3. töötada välja arreteeritavate ja küüditavate transpordikava;
4. töötada välja meetmed, et kaasata vajalik arv autosid ning majutada ja toitlustada küüditavaid NKVD/NKGB ohvitsere;
5. komplekteerida kohalikud, NSVLi võimudele lojaalsed isikud, et kasutada neid küüditamisoperatsioonidel (NSV Liidu poliitilised repressioonid Eestis, lk 66).

1941. aasta suurküüditamine Balti riikides algas 13. juuni ööl vastu 14. juunit. Päev varem oli küüditamine läbi viidud Moldaavias, enne seda, 22. mail, Lääne-Ukrainas ning viimasena viidi kavandatu ellu 20. juuni Lääne-Valgevenes (Eestlase küüditamine, 2004, lk 19).

2.2. Küüditamise läbiviimine

Küüditamise operatsioone kõigis kolmes Balti riigis juhtis vastav keskus Riias. Vene ajaleht Pravda tõi küüditamise puhul sõnumi, milles küüditatud olid ristitud asunikeks, kes vabatahtlikult lahkuvad Balti riikidest ja suure rõõmuga on asunud teele „suure kodumaa” suunas. Küüditatud saadeti 5 – 8 aastaks laagrisse ja seejärel taheti saata 20 aastaks NSV Liidu kaugematesse piirkondadesse asumisele. Otseselt tegeles 1940. ja 1941. aastal represseeritute saatuse väljaselgitamisega ZEV-i Otsimisbüroo, mis kogus dokumentaalset tõendusmaterjali. Linna- ja vallavalitsustega koostöös toimus suurem osa registreerimistööst. (Eesti rahva kannatuste aasta, 1943, lk 279; Pae, Sokk, 2007, lk 493).

Küüditamise läbiviimine pandi ülesandeks kohalikele brigaadidele, kes alustasid tööd kella 1 – 2 paiku öösel. Ülesaetud inimestele loeti ette määrus, millega nad kuulutati kas arreteerituks või tähtajatult väljasaadetuks (Pae, Sokk, 2007, lk 493).

Küüditatute vara kuulus konfiskeerimisele ning selle realiseerimine jäi täitevkomiteede esimeeste ja külanõukogu liikmete korraldada. 1941. aastal hindasid mahajäänud majapidamised ära selleks toiminguks määratud usaldusmehed, arvelevõetud vara tuli mõõdukate hindadega kümne päeva jooksul ära müüa. Erasikutest ostjatele eelistati nõukogude ja parteiasutusi ning nende asutuste töötajaid, kellele küüditatute vara natsionaliseerimise korras poolmuidu ära anti. Konfiskeeritud varandus oli lubatud endistele omanikele kompenseerda, kuid pole teada, kas kellegile oleks müüdud vara eest Siberisse raha saadetud (Eestlase küüditamine, 2004, lk 41).

Küüditati niinimetatud kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide aktiivseid liikmeid ja nende perekondi. Ümber asustati ka neid, kelle kohta leiti kompromiteerivaid materjale. Kompromiteerivaks materjaliks loeti andmeid, mis käsitlesid Nõukogude Liidu vastast tegevust või olid seotud teiste riikide luureteenistustega. Sundküüditati ka kaupmehi, kriminaalkurjategijaid, endiseid ohvitsere, politseinikke ja valitsust juhtivaid ametnikke koos perekonnaliikmetega (Haridus- ja Teadusministeerium, Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus, 2005, lk 10).

Pärast kinnivõtmist paigutati küüditatavad raudteejaamadesse ešelonidele ning arreteeritavad perekonnapead eraldati perekonnaliikmetest. Eestis komplekteeriti 9 ešeloni. Neist kaks saadeti arreteeritutega Ukraina NSVsse Starobelski laagrisse, üks ešelon arreteeritutega saadeti Tuula oblastisse Juhnovi laagrisse, neli ešeloni asumisele saadetavatega Novosibirski oblastisse ja kaks Kirovi oblastisse (Kommunistlike režiimide kuritegudest. Õppematerjal, 2009, lk 64).

2.3. Küüditamise läbiviimise probleemid

Küüditamisoperatsioonide puhul eeldati nende kiiret läbiviimist, selle pidi tagama põhjalik ettevalmistusetapp. Kuid ometi ei püsinud ükski küüditamine ettenähtud ajakavas. Peamine takistus 1941. aastal näis tulenevat julgeolekutöötajate nappusest ning polnud inimesi, keda operatiivgruppide juhtideks määrata. Sel põhjusel jõudsid grupid küüditatavateni suure hilinemisega. Samuti tuli puudust ka autodest. Tihitpeale käis üks grupp kahe koha asemel läbi kolm kuni viis kohta ja sellele kulus rohkem aega (Eestlase küüditamine, 2004, lk 43).

Enim probleeme on tekitanud väljasaadetavate registreerimine, isikute nimed ja aadressid olid valesi kirjutatud ning ületamatuks raskuseks oli eesti ja vene keele kõrvuti esinemine dokumentides. Polnud piisavalt töötajaid, kes oleks selle tööga etteantud aja jooksul toime suutnud tulla ja kuna ešelone enam kauem kinni hoida ei olnud võimalik, siis saadetigi inimesed teele poolikult vormistatud dokumentidega (Eestlase küüditamine, 2004, lk 43 - 44).

1941. aasta sügiskuu oli erakordselt raske aeg. Elati suvebarakkides, hüttides, muldonnides, lautades, klubides – antud oludele sobimatute ruumides. Iga inimese kohta oli ette nähtud kolm ruutmeetrit elamispinda, kuid tegelikult ulatus see kohati vaid ühe ruutmeetrini. Puudusid talveriidid ja jalanõud, kuna Eestist tuldi kergetes suveriides (Eestlase küüditamine, 2004, lk 49).

2.4. Andmete kogumine

Andmeid juuniküüditatute kohta hakati koguma ja avaldama otse tagavneva Punaarmee kannul. Me võime neid rikkalikult leida 1941. aasta suvel uuesti ilmuma hakanud eesti ajakirjanduse veergudelt, kuid ainult teatud linnade ja piirkondade kohta. Kogu Eesti kohta hakkas süstemaatiliselt andmeid koguma selleks loodud eriasutus Äraviidute Otsimise ja Tagasitoomise Keskus (rahvasuus ZEV, mis on tuletatud asutuse saksakeelse nimetuse Zentralstelle zur Erfassung der Verschleppten Esten lühendist). Enne Punaarmee naasmist 1944 jõudis ZEV koguda andmeid 59 967 äraviidud või mõrvatud isiku kohta, nende hulgas oli 10 205 küüditatut (Salo, 1997).

Küüditatute seas oli üle 2500 alla 16-aastased lapsed ning üle 5000 naise. Üksteisest eraldati ligikaudu 3000 meest ja 150 naist, kes saadeti vangilaagrisse ning enamik neist hukati või suri. Ülejäänud lapsed ja naised saadeti eriasumisele Siberisse. Eestist küüditati ka üle 400 Eesti juudi (Haridus- ja Teadusministeerium, Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus, 2005, lk 10).

ZEV-i andmetel küüditati Järvamaalt kokku 378 inimest, mis teeb 6,6 iga 1000 elaniku kohta. 208 inimest küüditati linnadest. Kõige raskemini sai kannatada Tapa linn. Järvamaa valdadest küüditati 170 inimest. Kõige rohkem Koigi, Paide ja Särevere vallast. Koeru vallast üheksateist inimest ja meie naaber Kareda kaotas juuniküüditamisega kolm perekonda,

millesse kuulus üheksa inimest. ZEV-i andmeid võib pidada usaldusväärseks. Ka Vello Salo koostatud küüditatute andmebaas annab ligilähedase arvu – 381 (Pae, Sokk, 2007, lk 492).

3. 14. JUUNI 1941. AASTAL VÄINJÄRVE VALLAS

Esimene nõukogude aasta oli rahvale raske. Maad terroriseerisid võimukandjad ning nendega kaasa läinud kohalikud inimesed. Hävitati ja lõhuti kodusid, paljudele meie maakonna poegadele, isadele, vendadele, tütardele, emadele või õdedele sai osaks hauakäabas kodumaal või mujal. Paljude hauad jäid Siberimaa avarustesse (Lindmäe, 2010, lk. 16).

Väinjärve valla kaotustest räägiti Saksa okupatsiooni ajal 2. augustil 1942. Koerus toimunud pidulikul aktusel. See koosolek oli pühendatud sakslaste võimu esimesele aastapäevale. Ülevaate 1941. aasta sündmustest Väinjärve vallas ja Koerus esitas leitnant H. Puupill. Ta ütles: „Bolshevistliku elemendi brutaalsusega kisti oma eesti kodudest ja viidi Venemaa lagendikele nälgima Väinjärve valla kodanikud vandeadvokaat August Suurkivi perekonnaga, endine vallavanem Aleksander Aas perekonnaga, jõukas taluomanik Jüri Vilja abikaasaga, endine kaupmees Johannes Bauer, maaler Evald Tuglas ja isegi täitevkomitee ametnik Rudolf Sirel, keda viidi pettuse katte all, et viiakse kaasa tõlgiks. Koeru elanikkonna meeleolu oli masendavalt rusutud päevasündmustest, pealegi kus Koeru pidi läbisõidu tõttu nägema nii paljude naabervaldade ja maakonna linnade kaaskodanike kannatusteid. Ainult kommunistidel leidis niipalju inimtundetust, et käisid sel päeval näod naerul. Nimetatud inimeste küüditamist toimiti suurima saladuskatte all, alles 14. juunil ja järgnevail päevil hakkasid kuulduma jutud, et 14. juuni minejad olnud Piibelehe koostatud nimekirja järgi, kuid Baumanni nimekirja järgi pidi tulema mõne päeva pärast uus küüditamine, milline oli siiski bolshevikel juba ammugi ettekavatsetud, mida tõendab hiljem avastatud Väinjärve valla maatöölise ametiühingu juhatuse protokoll, kus 16. septembril 1940. aastal juba otsustati saata nimekiri EK(b)P Järvamaa komiteele töörahva vaenlaste üle ümberasumisele saatmiseks (Väinjärve ja Koeru. Bolshevistlikust hävingust uude ülesehitusse, lk 13 – 14).

Väinjärve vallast küüditati 1941. aastal Siberisse 19 inimest (Lisa 1), kellest kaheksa inimest jõudsid Eestisse tagasi. 1941. aasta saadetute hulgas vanim inimene oli Anna Suurkivi ja kõige noorem oli Ülo Aas. Anna suurkivi sündis 1866. aastal. Küüditatute seas oli kümme meest ja üheksa naist (Aan, 2001, lk. 4 – 5).

Naabervallast Karedalt küüditati üheksa inimest (Lisa 2), kellest jõudsid tagasi ainult kolm inimest. Naistest küüditati neli inimest ja meestest viis inimest. Palju lapseline pere oli Veere pere, kus küüditati viis inimest. Kaaruksi perest küüditati ainult kolm inimest ning Leemeti perest küüditati ainult üks inimene (Järva Teataja, 1941). Kareda vallast küüditati ainult kolm peret (Poppol, 2010).

4. ÜLO AASA MÄLESTUSED

Ülo Aas sündis 20. mail 1930. aastal Järvamaal Väinjärve vallas Tudre külas Viina talus. Ta oli üheteistkümnenda-aastane, kui teda küüditati. Vanemate talu oli alati eeskujulikult korras. Tööd tehti kogu perega varavalgest hilisõhtuni. Talus olid olemas kõik tolleaegsed põllutöömasinad. Hinnaalandust ei tehtud ka Ülole, kes pidi jõukohaselt tööst osa võtma. Praegu elab Ülo Aas Koeru vallas Laaneotsa külas.

4.1. Äraviimine

Oli laupäev, 14. juuni 1941 kell kaheksa hommikul. Tema ja vanaema olid toas, isa ja ema toimetasid õues. Ta nägi aknast, et nende õue sõitis veoauto ja sealt tuli maha kolm sõjaväemundris relvastatud venelast – üks ohvitser ja kaks sõdurit. Nendega oli kaasas vallasekretär Aleksander Ojamaa. Ülol hakkas hirm ja ta puges vanaema tuppa peitu. Peagi kuulis ta, kuidas ema ja isa tuppa kamandati. Algas läbiotsimine. Kõik kummuti ja kappide sahtlid keerati kummuli ja sõjaväelased korjasid väärtesemed kokku. Pärast seda anti perekonnale pool tundi aega, et mõned tarvilikud riideesemed ja natuke toidukraami kotti panna. Ülo ema hakkas selle käsu peale nutma, sest ta ei osanud midagi ette võtta ja Ülo isa küsis ohvitserilt, kuhu sõit läheb. Talle vastati, et Rakke raudteejaama, siis tõi isa aidast kotid ja hakati asju pakkima. Igal sammul olid relvastatud sõdur järel, isegi kui tualetti oli vajadus minna. Algas sõit raudteejaama. Ilm oli suviselt soe ja päike paistis (Mõisnik, Helme, 2001, lk 70).

4.2. Teekond tundmatusse

Nad jõudsid Rakke raudteejaama. Eemalt paistis juba terve ešelon trellitatud akendega loomavaguneid. Teekond ei viinud mitte Rakke raudteejaama, vaid sõit läheb loomavagunis edasi. Lapsed ja naised kamandati ühte vagunisse ning mehed teise. Kodus sellist juttu ei räägitud. Pere asjad said kokku pakitud ning pakke ei lastud enam lahti harutada. Isa sai ainult mõned asjad kaasa võtta. Ta lootis, et kunagi saavad nad jälle kokku. Ülo ronis koos oma emaga vagunitesse ning seal oli juba palju rahvast enne neid. Otsmised narid olid juba hõivatud ja neil tuli jääda keset vagunit kottide otsa. Teisel päeval tuli neid vaatama hea

inimene Selma Ots. Tal oli kaasas paar leiba ning temalt saadi teada, kuhu neid viiakse – Siberisse sunnitööle (Mõisnik, Helme, 2001, lk 70 – 71).

Õhtul sõideti Jõgevale, seal oldi kaks päeva, seejärel Põlvasse, kus oli väike peatus ja viimane peatus oli Orava jaamas. Inimesi oli vagunisse topitud tihedalt ja neil hakkas palav, vaevas õhupuudus ja janu, osa lausa minestas. Vahepeal toodi neid vagunist välja ja turgutati ning seejärel topiti uuesti vagunisse. Seal sai Ülo veel mõned sõnad isaga rääkida. Peagi suleti vaguniuksed ja sõit läks Petseri suunas edasi. Piiriületamine toimus öösel kell üks. Sinimustvalged piiritulbad olid sellel ajal veel alles. Peale Eestimaa hümnit laulmist jäid inimesed päris vaikseks ja kurvaks. Nad olid jõudnud võõrale maale ning keegi ei teadnud, mis neid ees ootab (Mõisnik, Helme, 2001, lk 71).

Rong liikus ida poole. Nad läbisid Pihkva, Valdai ja jõudsid Bologoje jaama. Seal manööverdas rong mitu korda edasi-tagasi ja hiljem saadi teada, et meeste vagunid olid nende ešelonist eraldatud. Rong jõudis peagi Rõbinski raudteejaama. Seal saadi esimest korda riigi poolt süüa – suppi ja mõnisada grammi leiba. Rõbinskis oldi õhtuni, siis hakkas rong liikuma marsruudil Jaroslavl - Kostroma - Kirov. Kirovisse jõudid nad 22. juunil. Mõnes raudteejaamas oli kohalikke elanikke rongidel vastas. Nad müüsid küüditatuile toidukraami, eriti sooja kartulit, pirukaid). Kui oldi päris Venemaa südames, siis lasti valvurite valvsa pilgu all vagunitest välja konte sirutama ja mõnes kohas oli isegi võimalik tilk vett silmale panna. Vaguni värav oli väljastpoolt raudlatiga suletud, ainult väike pilu oli jäetud õhuavaks. Kesk vagunit oli põrandas auk umbes kahekümne viie sentimeetrise läbimõõduga plekktoruga, mis asendas tualetti. Naised eraldasid selle koha paari linaga (Mõisnik, Helme, 2001, lk 71).

Täiskasvanute seas arusaamatusi ega ütlemissi ei olnud. Lapsed vahel nääklesid, tahtsid akendest välja vaadata. Inimesi oli vagunis nelikümmend kuus, aknaid oli vaid neli ja needki trellitud. Kõige noorem reisija oli kümnekuune ja kõige vanem oli 80-aastane. 22. juunil algas sõda. Seda kuulsid nad jaamades olevate valjuhääldite kaudu. Nüüd oli neil peatused peaaegu igas teivasjaamas, sest väga tihti tuli läbi lasta sõjaväeešelone, mis suure kiirusega liikusid läände (Mõisnik, Helme, 2001, lk 71).

Sverdlovski jaamas seisti terve päev. Seal edasi viis teekond suurele Siberi raudteele. Maa oli väga vesine, mistõttu vagunis algas sääsenuhtlus. Kui jõuti Promõšlennõi jaama, jäädi seisma,

Äkki hakkas rong tagasisuunas liikuma. Naised hakkasid suurest rõõmust kisama, loodeti, et viiakse kodumaale tagasi. Rõõm ei kestnud kaua. Teekond jätkus teadmatuses. 3. juulil saabusid nad Novosibirski raudteejaama. Edasi manööverdas nende rong sadamasse, seal anti käsklus ümberkolimiseks sadamahoonesse. Vihm oli sadama hakanud, kõikide kompsud ning riided said päris märjaks. Sadamahooneks oli vee peal seisev mahakantud laev. Sadamast veidike eemal asus turg, kust oli võimalus osta toidukraami, muidugi, kuidas kellegi rahakott kannatas. Liikumine sadama ja turu vahel oli lubatud, sest süüa anti riigi poolt ainult üks kord päevas ja sedagi väga vähe. Nõnda olid inimesed seal 36 tundi. Anti käsk kolida pargasele. See võttis kaunis palju aega, kuna rahvast oli sadam täis ja kõik pidi ära mahutama kahele pargasele. Naised ja lapsed olid jälle nagu silgud pütis, külg külje vastas. Veidi kaugemal seisis suur kolme tekiga reisilaev, mis haakiski meie pargase enda järele. Sõitma hakati 5. juulil piki Obi jõge põhja poole (Mõisnik, Helme, 2001, lk 72).

7. juuli hommikul jõudsid nad Kolpaševo sadamasse, seal seisti mitu ööd ja päeva. Ilm oli soe ja päike paistis kõrgelt. Liikuda oli lubatud ainult oma pargase piires, mis oli umbes 35 meetrit pikk ja 6-7 meetrit lai. Maaleminek oli keelatud. Peagi saadi käsk ülekolimiseks vanale jõeurikule. Sõideti kuus tundi (Mõisnik, Helme, 2001, lk 72).

4.3. Uus elukoht Sbornoje

Jõuti külla, mille nimi oli Sbornoje. Voorimees sõitis ühe maja ette ja ütles, et siin elan mina ja siin hakkate ka teie kolmekesi elama. Majas oli üks tuba. Onni nurgas oli suur vene ahi, keset tuba pliit koos soojamüüriga. Teises nurgas pererahva voodi ja lapsevoodi. Ülo perel lubati keset tuba jääda. Nad olid kolmekesi – ema, vanaema ja 11-aastane Ülo. Peres oli neli inimest: ema, isa ja kaks väikest last. Külas oli üks hästi pikk tänav, kahel pool teed olid elamud 5 - 10 meetriliste vahedega kahe kilomeetri ulatuses. Majad olid raiutud rõhtpalkidest, katused kaetud muldmätastega, vundamendiks seedripuust postid, mida ümbritses umbes 50 sentimeetri laiuselt puidust kast, mis talveks soojustuse otstarbel täideti pinnasega ja suveks tühjendati. Külas oli ka poolmaa-aluseid muldone, meetri jagu maa sisse kaevatud. Kõik küla loomad jalutasid nii öösel kui ka päeval küla vahel ringi. Sigadel oli aedadest läbironimise takistamiseks kaelas kolmest pulgast kokkuseotud rangid. Kõndimisel püüdis siga esijalgadega range kaelast ära lükata ja see tegi looma kõndimise eriti majesteetlikuks. Elektrit külas polnud (Mõisnik, Helme, 2001, lk 72 – 73).

4.4. Elu külas

Ülol tuli koos emaga sunniviisil astuda kolhoosi liikmeteks, vanaema jäi ülalpeetavaks. Kohalikud suhtusid neisse hästi, sest nad olid ise ka varem küüditatud. Enamiku aja tegid nad tööd, kuid vabal ajal mängiti võrkpalli või laptuud ning talvel kelgutati või suusatati. Küpsetatud leiba müüdi igale kolhoosnikule 600 grammi ja ülalpeetav sai 300 grammi. Kohalikele leiba ei müüdud, kuna nad said normipäevade eest teravilja ja küpsetasid ise. Kartuleid ja piima ostis Ülo pere niikaua kui raha jagus. Hiljem vahetasid nad kartuleid riiete vastu (Mõisnik, Helme, 2001, lk 73).

Parasjagu oli heinatöö pooleli. Hommikul koguneti kontori juurde, seal ootas rahvas kahte hobuveokit, millega sõidutati tööle ja ka toitlustusjaama juurde. Toitlustusjaam oli majake põldude keskel, kus lõunatati ja kus oli lõuna ajal võimalik veidi puhata ning öösiti magada. Natuke eemal oli kunstlik veehoidla hobuste jaoks. Noored ja vallalised elasid kevadel ja sügisel kulstanis ehk toitlustusjaamas, välja arvatud laupäevaõhtuti, kui lubati sauna minna. Looduslikku heina niideti käsivikatiga, riisuti käsitsi kokku, põldhein niideti kahehobuse niidumasinaga, riisuti kokku loorehaga. Inimeste toitlustamine oli kohapeal kolhoosi poolt, algaastail 600 grammi kaeraleiba päevas, juurde sai suures katlas keedetud lapšaasuppi, vahel kartulitega ja teinekord kaerakilega. Teevett keedeti mustsõstra okstest (Mõisnik, Helme, 2001, lk 73).

Talvel kulus heina vedamiseks luhast kodukülla kaks päeva ja sellega sai ränka vaeva näha. Teele mindi varahommikul, et saada samal päeval koormad peale ja jõuda teise külla ööbimispaika. Varahommikul asuti kodu poole teele, peale lõunat jõuti koju, siis laaditi koormad maha ja varahommikul asuti jälle teele. Igal mehel oli kaks hobust, vahel ka kahe peale viis hobust. Silo valmistati heinateoga paralleelselt. Tehti looduslikust rohust. Kõik, millele vikat peale hakkas, läks siloks, Siloaugud olid kaevatud käsitsi, maapind oli hästi savine. Talvel oli siloaukude lahtiraiumine ränk töö. Pinnas oli kõvast külmunud, aga silo mitte (Mõisnik, Helme, 2001, lk 73 – 74).

Rukist lõigati külas sirbiga. Seoti vihkudesse ja pandi hakkidesse. Kohalikud oskasid seda tööd päris hästi, ka eesti naised, kes olid maalt pärit. Suurem osa lõigati siiski ka hobuniidumasinaga, mille ees oli mitu hobust. Tasu maksti kokkuveetud vihkude arvu järgi. Töö kestis keskööni, seni kuni kuu valgust andis. Rehepeksul töötati tavalise traktori ja

rehepeksumasinaga ööpäev läbi. Halastust ja armu ei antud. See oli tohutu tolmune ja kibekiire töö (Mõisnik, Helme, 2001, lk 74).

Üks mahukamaid töid sügisel oli käsitsi linakitkumine. Linapeod seoti ja pandi püsti hunnikuisse 20-30 kokku, seal seisid, kuni ära kuivasid, siis kanti käsiraamidel kuhjadesse ja talvel veeti regedega majade ja onnide juurde. Igale perele üks väike hobusekoorem. Tuli käsitsi külmunud maapinnal põlvili maas kurikaga kolkida, kuni kuprad purunesid ja seeme pudenes (Mõisnik, Helme, 2001, lk 74).

Talvel oli üheks väga raskeks tööks ka metsatöö. Riigi poolt oli kolhoosidele ette antud kindel plaan, mis tuli täita. Riigimets asus 60 kilomeetri kaugusel kodust. Korraga töötas kümme naist ja kümmekond meest hobustega. Naised langetasid puid. Vahel oli lumi pooleteist meetri sügavune, siis tuli palk kõigepealt lume alt välja rookida, enne kui laasima ja tükeldama sai hakata. Puud olid väga suured, ligi meetrise läbimõõduga. Hobusemehed vedasid palgid jäätee äärde platsile. Jäätee asendas Siberi taigas raudteed. Suvel raiuti sirged sihid metsa, pehmed kohad täideti. Lume peale sõideti jääkelguga jäljed sisse, pärast kasteti veega üle ja hõõveldati rööpad siledaks. Hiljem seda tegevust korraldati. Jääteed pidi veeti kõik palgid hobustega jõekaldale. Kevadel veetõusu aegu toimus palkide parvetamine. Kevadel, kui põllutööd lõpetati, korraldati igal aastal pidu. Lauale pakuti õlut ning enamikus olid kalatoidud. Väga halbadel aegadel söödi nõgese- ja maltsasuppi. Küüditatute pered elasid järelvalve all. Komandant käis algul igal nädalal, hiljem üks kord kuus neid üle kontrollimas (Mõisnik, Helme, 2001, lk 74).

Ülo oli kolhoosi elektrimehaanik. Neil tuli ehitada majandile soojuselektrijõujaam, mis pidi andma tervele külale elektrit. Metsast lõikasid nad elektriliini jaoks poste, mis olid ilusad sirged 11 – meetrilised palgid. Ülo pidas isaga, kes oli pärast kümme aastat sunnitööd 1951. aastal oma perega ühinenud, majaehituse plaani. (Aan, 2001, lk 6).

Kolhoos andis metsamaterjali lõikamiseks loa ja töö läkski lahti. Maja ehitamine tuli teha põhiliselt Ülo isal ning Ülo ise oli abimees. Pliidi ja ahju jaoks tegid nad telliskive ise. Ülo isa ladus pliidi ja ahju ning krohvis maja seestpoolt. Peale akende klaasimise tegid nad kõik ise. Maja ehitamine kestis kaks aastat. 1954. aastal kolisid nad uude majja. 10. veebruaril 1954. aastal saadeti Ülo Tomski linna kolmeks kuuks aurumasinistide täiendkursustele. Tomski

linna ja Ülo kodu vahemaa oli 300 kilomeetrit. Talvel sõideti ainult lennukiga ning suvel laevaga (Aan, 2001, lk 6 – 7).

1957. aastal hakati eestlasi komandatuuri alt vabastama. Tuli minna rajooni miilitsaülesma juurde ja paluda, et Ülo perekond võetaks eriarvestusest maha. Vaja oli ka tõendit passi saamiseks. Rajooni keskus oli umbes 60 kilomeetri kaugusel. Seal tuli Ülol käia vähemalt kolm korda, et tõend kätte saada, isale ja emale ka passid tõendi alusel. Ülole passi ei antud, kuna ta oli kolhoosi liige. Ülol oli vaja üldkoosoleku otsust, et oled kolhoosist vabastatud. Ta töötas tähtsal ametikohal ja sellepärast kolhoosi üldkoosolek teda ei vabastanud. Kolhoosi üldkoosolek lubas ainult Ülot kolme kuu puhkusele, et isa ja ema Eestisse viia ning siis pidi ta kolhoosi tagasi minema. Ülo arvel oli palju väärtuslikke asju ning need sai üle antud laohoidjale (Aan, 2001, lk 7).

4.5. Tagasi kodus

Ema, isa ja Ülo rännak kestis täpselt seitseteist aastat - ära viidi neid laupäeval 14. juunil 1941. aastal ja tagasi Järva-Jaani raudteejaama jõudsid nad 14. juunil 1958. aastal (Mõisnik, Helme, 2001, lk 74).

Kodutalu hooned kuulusid kolhoosile. Seal elas endise sulase pere. Siiski õnnestus neist vabaneda ja pere asus oma koju üürikena elama. Kõik oli lagunenenud, isegi maja katus jooksis läbi. Isa Aleksander ja Ülo hakkasid remontima oma kodu (Aan, 2001, lk 7).

Ülo mäletab, mis jäi koju küüditamispäeval. Sunniviisilisel lahkumispäeval tehti nimekiri omandist, mis oli 14. juunil 1941. aastal. Palju oli nimekirjast puudu. Kirjas olid talu loomad: vasikad kuni 1 aasta – 1, lehmamullikad – 1, lehmad – 5, sead – 2, kanad – 26. Eesrindlikus talus olid head masinariistad: jõumasin „Seiler“, hobuader – 2, külvimasin – 1, mehaanilisel jõul töötavad masinad, viljapeksumasin – 1, töötav jahuveski – 1, kreissaag – 1, pilpalõikemasin – 1, pätsturba purustav masin – 1, linamurrumasin – 1, suur kaal – 1 ning peale selle ilus suur maja koos kõrvalhoonetega (Kluust, 2010, lk 4).

KOKKUVÕTE

1941. aasta juuniküüditamisest on möödas rohkem kui seitsekümmend aastat. Inimesed viidi ära. Polnud valikut. Tuli minna ähvardavale tundmatule vastu. Ühelt poolt hirm, teiselt poolt usk ja lootus parimale võimalikule. Kannatajaks jäi ikka ja alati tavaline inimene. Juuniküüditamine jättis hirmutunde aastakümneiks.

Me püstitame kannatanutele mälestuskive. Nende mälestuseks, kes läksid ja koju tagasi ei tulnud ja neile, kes raskustele vastu pidasid. 14. juuni tähistab kalendris küüditatute mälestuspäeva. Ka Koerus on massiküüditamiste ohvritele tahvliga kivi. See on koht, kus süüdata küünlad ja lahkunuid mäletada. Inimesi, keda viidi kodust ja maeti Siberisse ning neid, kes tulid tagasi. Meil on koht, kus meenutada ja seegi on väga tähtis.

Need, kes juuniküüditamisega Siberisse viidi, on enamjaolt lahkunud. Elav mälu kipub kaduma ja kustuma Siiski on elus veel inimesi, keda lapsena saadeti sellele teele või kes Siberis sündisid ja samuti kõike teavad ning mäletavad. Nende mälestused, ka Ülo Aasa omad, ei tohi kustuda.

LISA 1. VÄINJÄRVE VALLAST 1941. AASTA SIBERISSE KÜÜDITATUD

1. **Aas, Aleksander** Pääru poeg sündis 09.10.1894. aasta. Järvamaal Väinjärve vallas Tudre külas Viinaantsu talus, talupidaja. Arreteeriti 14.06.1941. aastal. Sverdlovski oblasti Gari rajoon 1941 – 1951. 1951 – 14.06.1958. aastal Siberis perekonna juures. Tagasi Eestisse 14.06.1958. Surnud 29.09.1959. aastal.
2. **Aas, Leontine** Reinhardi tütar sündis 22.04.1879. aastal – abikaasa, küüditati Sbornõisse. Tagasi Eestisse 14.06.1958. aastal.
3. **Aas, Ülo** Aleksandri poeg sündis 20.05.1930. aastal – poeg, küüditati Sbornõisse. Tagasi Eestisse 14.06.1958. aastal.
4. **Krull, Elisabeth** sündis 29.12.1897. aastal – ema, küüditati Sbornõisse. Surnud asumisel 25.09.1941. aastal.
5. **Brauer, Johannes** Madise poeg sündis 1882. aastal. Järvamaal Väinjärve vallas Koerus. Surnud 04.05.1942. aastal.
6. **Duglas, Evald** Gernhardi poeg sündis 1884. aastal. Väinjärve vallas Koerus. Arreteeriti 14.06.1941. aastal. Surnud 28.08.1942.
7. **Molotsov, Krill** Georgi poeg sündis 06.08.1881. aastal. Rakveres, keskhäridusega kaubandustöötaja. Arreteeriti 25.07.1941. aasta Järvamaal Väinjärve vallas.
8. **Molodtsova, Oglä** Ivani tütar sündis 1901. aastal. Arreteeriti 26.07.1941. aastal Järvamaa Väinjärve vallast. Suri 30.12.1942. aastal.
9. **Randmaa, Juha** sündis 1916. aastal Paides, telefonimehaanik. Arreteeriti 14.06.1941. aastal Järvamaal Väinjärve vallas Koerus.
10. **Sirel, Rudolf** Mihhaili poeg sündis 1911. aastal. Vabanes 30.08.1957. aastal. Oli kaitseliidus.
11. **Suurkivi, August** Jaani poeg sündis 16.03.1892. aastal. Arreteeriti 14.06.1941. aastal Väinjärve vallas Ervital. Oli kaitseliidus. Talle tehti 24.06.1942. aastal surmaotsus, mis viidi täide 17.08.1942. aastal.
12. **Suurkivi, Anna** sündis 1866. Aastal. Küüditatud Sbornõisse.
13. **Suurkivi, Heili-Sylvia** Augusti tütar sündis 30.12.1923. aastal. Küüditatud Sbornõisse. Tagasi Eestisse 23.09.1957. aastal.

14. **Suurkivi, Lea (Lya-Ingrid)** Augusti tütar sündis 03.02.1928.aastal. Küüditatud Sbornõisse. Tagasi Eestisse juunis 1946. aastal.
 15. **Suurkivi, Linda-Hermine** Ivani tütar sündis 14.06.1895. aastal. Küüditatud Sbornõisse. Tagasi Eestisse 23.09.1957. aastal.
 16. **Suurkivi, Õie-Ofelia** Augusti tütar sündis 25.07.1921. aastal. Küüditatud Sbornõisse. Tagasi Eestisse 12.11. 1957. aastal.
 17. **Vilja, Jüri** Jüri poeg sündis 06.10.1885. aastal Järvamaal Väinjärve vallas Tudre külas. Arreteeriti 14.06.1941. aastal. Tagasi Eestisse 1945. aastal.
 18. **Vilja, Anna** Joosepi tütar sündis 30.11.1888. aastal. Küüditatud Sbornõisse. Tagasi Eestisse 1945.aastal.
 19. **Önnepalu, Juhan** Jüri poeg sündis 1888. aastal Järvamaal Võhmatu vallas, algharidusega talunik. Arreteeriti 17.07.1941. aastal Väinjärve vallas Vahukülas. Suri kinnipidamiskohas 23.02.1942. aastal. Oli kaitseliitlane, abistas ja varjas metsavendi.
- (Aan, 2010, lk. 4-5)

LISA 2. JUUNIKÜÜDITAMINE KAREDA VALLAS

1. **Kaaruks, Ella** Naiskodukaitse Kareda jaoskonna esinaine. Tuli 1947. aastal omavoliliselt Eestisse.
2. **Kaaruks, Priit** sündis 12.01.1939. aastal. Suri asumisel 01.06.1945. aastal.
3. **Kaaruks, Valder** Kaitseliidu Kareda kompanii pealik ja ärijuht. Suri kinnipidamiskohas Sverdlovski oblasti Sosvas 1942. aastal.
4. **Leemet, Hugo** sündis 31.03.1894. aastal. Suri 17.11.1943. aasta Sverdlovski oblasti Sevurallagis.
5. **Veer, Almida-Mariette** tuli koos ema ja õega Eestisse.
6. **Veer, Arnold-Ferdinand** sündis 15.05.1930. aastal. Suri asumisel 12.11.1942. aastal.
7. **Veer, Harald** sündis 08.09.1927. aastal. Suri asumisel 05.08.1941. aastal.
8. **Veer, Salme-Lisette (Lisanne)** tuli 1946.aastal omavoliliselt kahe tütreaga Eestisse. Arreteeriti 1949. aastal ning pärast laagrist vabanemist saadeti asumisele tagasi. Vabanes 1958. aastal.
9. **Veer, Virve (Virve-Emitte)** tuli 1946. aastal omavoliliselt Eestisse. Arreteeriti 1949. aastal ning pärast laagrist vabanemist saadeti asumisele tagasi. Vabanes 1958. aastal. (Järva Teataja, 1941)

KASUTATUD KIRJANDUS

- Aan, U. 2001. Need aastad ei unune. OÜ Multico.
- Helme, E., Mõisnik, K. 2001. Vaikimise väraval. Kooliõpilaste kogutud mälestusi küüditamisest. Tallinn: Eesti Kirjandusmuuseum ja Tänapäev.
- Kluust, V. 2010. Mälestused alates aastast 1949. Saara kirjastus.
- Lindmäe, H. 2010. Suvesõda Järvamaal 1941. Tartu: OÜ Greif.
- Pae, T., Sokk, H. 2007. Järvamaa. Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Pajur, A., Tannberg, T. 2006. Eesti ajalugu II. 20. sajandist tänapäevani. Tallinn: Avita.
- Poppel, T. 14. juuni 2010. 2010. <http://carethen.blogspot.com/2010/06/ruttasid-relsside-raual-rattad-kus-viha.html>. 10.04.2012
- Salo, V. Juuniküüditamine 1941.
<http://vana.www.postimees.ee:8080/leht/97/06/14/olnust.htm>. 12.04.2012
- Vahtre, L. 2004. Eesti ajalugu gümnaasiumile. Tallinn: Ilo kirjastus.
- Eestlaste küüditamine. Mineviku varjud tänases päevas. 2004. Tartu: FP Kinnisvara OÜ.
- Eesti rahva kannatuste aasta koguteos. 1943. Tallinn: Eesti Kirjastus.
- Kommunistlike režiimide keeritegudest õppematerjal. 2009. OÜ Infotrükk.
- Venesse viidud ja mõrvatud Järvamaalt. – Järva Teataja, 19. september 1941.
- Väinjärve ja Koeru Bolshevistlikust hävingust uude ülesehitusse. Väinjärve aktuse kava Koerus 2. augustil 1942.